SVERIGES RIKSDAG

Motion till riksdagen 2026/27:2379

av Mattias Karlsson Bergman m.fl. (SD)

Arkitekturfrågor

Förslag till riksdagsbeslut

1. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att stärka svenska medborgares inflytande över utformningen av gemensamma offentliga miljöer genom effektiva och tillgängliga samrådsformer och tillkännager detta för regeringen.
2. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att stärka kommunernas förutsättningar att ta fram och använda arkitekturprogram som verktyg för ökad kvalitet, estetisk hållbarhet och långsiktighet i den byggda miljön, med respekt för det kommunala självstyret, och tillkännager detta för regeringen.
3. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att säkerställa att offentlig upphandling och genomförande av byggprojekt i högre utsträckning premierar arkitektonisk kvalitet, hantverkskunnande, hänsyn till kulturmiljö och långsiktig kostnadseffektivitet, samt att detta ses över i en samlad utredning, och tillkännager detta för regeringen.
4. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att utveckla planeringsprocessen så att kvalitetsfrågor ges större utrymme i ett tidigt skede, inklusive att se över behovet av ett tydligare mellansteg mellan översiktsplan och detaljplan samt av en stärkt medborgardialog, och tillkännager detta för regeringen.
5. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör verka för lagändringar och andra åtgärder för att säkerställa att byggnader med

kulturmiljömässigt eller historiskt värde inte rivs och tillkännager detta för regeringen.

6. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör verka för nationella mål för estetisk hållbarhet och medborgerlig förankring och tillkännager detta för regeringen.
7. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör utreda vilka direktiv som skulle verka för att enprocentsregeln i större utsträckning ska bidra till att skapa estetiskt hållbara kulturmiljöer och tillkännager detta för regeringen.
8. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör utvärdera och beakta alternativ till enprocentsregeln och tillkännager detta för regeringen.

Motivering

Tilltalande arkitektur och offentliga miljöer

Arkitektur och offentliga miljöer ska präglas av trivsel, harmoni och en tydlig förankring i människors behov och upplevelser. Den byggda miljön är en central del av människors vardag och har stor betydelse för såväl välmående som känslan av trygghet och sammanhang.

Samtidigt finns det i dag en växande diskussion om att många nybyggnationer inte upplevs som estetiskt tilltalande eller inbjudande. Flera undersökningar visar att en betydande del av allmänheten upplever att delar av den moderna arkitekturen och den offentliga konsten ibland präglas av uttryck som är svåra att ta till sig och saknar tydlig koppling till platsen eller människorna som vistas där. Detta riskerar att skapa en distans mellan beslutsfattare och medborgare.

Sverigedemokraterna menar att skönhetsvärden, kvalitet och långsiktig trivsel alltför ofta har fått stå tillbaka för andra prioriteringar i samhällsbyggandet. Detta trots att forskning inom bland annat miljöpsykologi tydligt visar att den estetiska utformningen av vår omgivning har stor betydelse för människors hälsa och välbefinnande.

Sverige står inför ett omfattande byggande under lång tid framöver. Det ställer krav inte bara på att vi bygger tillräckligt, utan också på att vi bygger med omsorg. Hur våra

städer och samhällen utvecklas i dag kommer att påverka människors livsmiljöer under generationer.

När arkitektur och offentlig konst i alltför hög grad utformas utan hänsyn till platsens karaktär, historia och människors preferenser riskerar viktiga värden att gå förlorade. Det folkliga engagemang som vuxit fram i frågor om stadsbild och arkitektur visar tydligt att detta är frågor som berör. Initiativ och rörelser som Arkitekturupproret är exempel på hur människor organiserar sig för att göra sina röster hörda i frågor om hur våra gemensamma miljöer ska utformas.

Även enskilda projekt har tydliggjort denna problematik. Debatten kring planerna på Nobel Center på Blasieholmen, liksom tillbyggnaden av Liljevalchs konsthall, visar att det finns ett starkt folkligt engagemang och en vilja att påverka hur våra gemensamma miljöer utvecklas.

Mot denna bakgrund menar Sverigedemokraterna att det finns ett behov av att i högre grad beakta människors upplevelser, preferenser och den lokala identiteten i utformningen av arkitektur och offentliga miljöer.

Estetisk hållbarhet

En enskild byggnad har potential att rymma en mängd estetiska och kreativa uttryck samtidigt som den kan väcka negativa eller positiva känslor. I den meningen är arkitektur att betrakta som långvarig och oundviklig konst, som dessutom ofta upplevs av många människor dagligen. Om kostnadsaspekten av byggandet inkluderas blir det än tydligare att byggande och arkitektur helst ska skapa värde över generationer – detta kan betraktas som estetisk hållbarhet.

Det finns byggnader som uppskattas utifrån ett temporärt mode och det finns byggnader som uppskattas av sina betraktare över århundraden. Ur alla tänkbara hållbarhetssynpunkter är det sistnämnda att föredra och eftersträva.

Utöver hållbarheten för en enskild byggnad måste samhällets långsiktiga utveckling tas i beaktande. En stad ska inte bli fulare för varje hus som byggs. Då stadsutveckling är en relativt långsam process finns det en stor risk att varken beslutsfattare eller allmänhet förmår reagera på en eventuell förfulning som i värsta fall kan vara permanent. Det innebär att mål och processer redan från början ska utformas så att den estetiska utvecklingen förutses och beaktas.

Därför är det angeläget att i högre grad synliggöra och värdera den estetiska dimensionen av stadsplanering samt öka engagemanget för den.

Allmänhetens preferenser, välmående och delaktighet

Att ta del av kultur påverkar hälsa och välmående, och Sverigedemokraterna har sedan flera år tillbaka förespråkat en bredare användning av kultur i vården. En god politik för arkitektur och offentliga miljöer kan vidare bidra positivt till människors välmående. Detta samband är viktigt att beakta vid utformningen av ett gott samhälle.

Årets undersökning från Kulturnyheterna/Novus visar att nära hälften av svenskarna vill ha nya hus i klassisk stil. Detta speglas inte i det faktiska byggandet, vilket tyder på en diskrepans mellan allmänhetens och beslutsfattarnas preferenser.

I doktorsavhandlingen Värdering av stadsmiljöer – en metod att mäta upplevelse visar Lena Steffner att det går att mäta huruvida en stadsmiljö är bra eller dålig för människan. Steffner skapade ett frågeupplägg där respondenter fick ange hur de känner sig i olika stadsmiljöer: glada, upplivade, trygga, uttråkade och så vidare. Att en enkel, repetitiv och utarmad arkitektur gör människor oroliga, missmodiga och irriterade är något som Steffner fastslår i sin avhandling. Hon visar vidare i sin undersökning att allmänheten föredrar medeltida stadsuttryck, stenstadens olika uttryck, staden med storgårdskvarter och trädgårdsstaden framför den funktionsuppdelade staden och den postmodernistiska staden.

Arkitekten Catharina Sternudd har i en avhandling vid Lunds universitet visat att ”världen över gillar många människor småskalighet, variation, naturmaterial och färg, grönska och ett formspråk som anknyter till en gammal byggnadstradition”. Sternudd framhåller också behovet av att överbrygga diskrepansen mellan arkitektyrkets homogent modernistiska smaknorm och det slags byggande som människor generellt föredrar. Sverigedemokraterna ser också problemet med denna diskrepans och vill i stället låta allmänheten få ett större inflytande över utformningen av arkitektur och offentliga miljöer.

Preferenserna hos allmänheten är avgörande när det handlar om offentliga miljöer som vi alla vistas i, och dessa preferenser bör i sin tur prägla utformningen av arkitektur och offentliga miljöer. Hur landets medborgare kan ges ett större inflytande över utformningen av de offentliga miljöer som de vistas i är vidare något som vi vill utreda. Vi ser att de påverkansmöjligheter som allmänheten har i dagens Sverige inte är tillräckliga. Ett alternativ för att allmänheten ska få ett större inflytande är införandet av

någon form av demokratiskt valda råd i våra kommuner för att hantera frågan. Ett annat alternativ kan vara att ge medborgare möjlighet att tycka till om olika förslag i närområdet genom lokala omröstningar om nya projekt, där berörda medborgare utifrån sin folkbokföringsadress ges möjlighet att rösta med e-legitimation. Former för delaktighet i processerna skulle kunna variera utifrån projektens storlek och antalet berörda personer.

Sverige är sina medborgares gemensamma hem, och finns det ett folkligt missnöje med hur miljöerna i detta gemensamma hem tar form är det viktigt att detta missnöje tas på allvar. Genom att öka allmänhetens direkta inflytande över nya offentliga miljöers utformning undviker vi att uppfattningen om vad som är vackert färgas för mycket av enskilda politiska beslutsfattares subjektiva bedömningar. Vi behöver finna vägar att utforma den offentliga miljön på ett sätt som tar hänsyn till såväl den som avser att göra förändringar i miljön som den som bor i anslutning till platsen. Detta behöver kunna ske utan att den som bor i anslutning till platsen i alla lägen ska behöva skicka in tidskrävande överklaganden av berörd detaljplan eller motsvarande.

Sverigedemokraterna vill se en mer omfattande debatt om arkitektur och offentliga miljöer, en debatt som tar avstamp i människors behov och det vi vet om den mänskliga naturen. Det innebär att strävan bör vara att uppföra byggnader och utforma offentliga miljöer som beaktar det mänskliga behovet av social samvaro, närhet till naturen och skönhet. Även platsens och invånarnas historia och identitet bör tas i beaktande när det byggs.

Kulturmiljökompetens

En aspekt som ofta lyfts i frågor om arkitektur och utformningen av offentliga miljöer är att objekt, konstverk eller byggnader alltför ofta placeras på fel plats utan känsla för den omkringliggande miljön. Miljöers kulturhistoriska värden är ofta grunden till den identitet som finns kopplad till den aktuella platsen. Kommunerna har en viktig roll och ett stort ansvar inom ramen för plan- och bygglagen, kulturmiljölagen och samhällsbyggandet i stort när det gäller att värna och vårda k-märkta byggnader och kulturmiljöer samt inkludera dem i stads- och samhällsplaneringen. Således är det av yttersta vikt att kommunerna har nödvändig kompetens för att såväl skapa som skydda kulturhistoriskt värdefulla miljöer runt om i vårt land.

Kommunala arkitekturprogram

Sverigedemokraterna anser vidare att kommunerna bör ges bättre förutsättningar att arbeta strategiskt med arkitekturfrågor, exempelvis genom att ta fram kommunala arkitekturprogram eller motsvarande vägledande dokument. I dag är det endast ett fåtal kommuner som har sådana program, trots att de kan utgöra ett viktigt verktyg för att stärka den arkitektoniska kvaliteten och den estetiska hållbarheten i den byggda miljön. Arbetet bör utgå från kommunernas egna förutsättningar och behov, där det lokala självstyret värnas och där arkitekturprogram utformas med respekt för platsens identitet, historia och invånare.

Vi ser ett behov av att utveckla planeringsprocessen så att kvalitetsfrågor ges större utrymme i ett tidigt skede. Det kan exempelvis handla om att införa ett tydligare mellansteg mellan översiktsplanen (ÖP) och detaljplanen (DP), eller att förstärka befintliga processer med strukturerade samråd där länsarkitekt, kommunarkitekt, civilsamhälle och allmänhet ges möjlighet att bidra. Särskild vikt bör läggas vid att utveckla tillgängliga och effektiva former för medborgardialog, exempelvis genom digitala verktyg och tidiga dialogprocesser.

Vid upphandling och genomförande av byggprojekt bör större vikt läggas vid kvalitet, hantverkskunnande och en god anpassning till befintlig kulturmiljö, liksom till svensk byggnadstradition och regionala särdrag. En sådan inriktning bidrar till att skapa mer långsiktigt hållbara och uppskattade miljöer. Samtidigt är det viktigt att arbetet sker på ett kostnadseffektivt sätt, där skattebetalarnas medel används ansvarsfullt och där långsiktig kvalitet prioriteras framför kortsiktiga lösningar.

En utredning bör därför se över hur dessa arbetssätt på bästa sätt kan utvecklas och implementeras. Länsarkitekterna vid länsstyrelserna kan i detta sammanhang utgöra ett värdefullt stöd för kommunerna, och en stärkt samverkan med den nationella riksarkitektfunktionen kan bidra till kunskapsutveckling och ökad kvalitet i hela landet.

Bevarandet av kulturhistoriska byggnader

Under 1960- och 1970-talen svepte en mycket kraftfull rivningsvåg över Sverige. Denna våg framkallades avsiktligt och hade ideologiska förtecken. Partier över hela det politiska spektrumet i Sverige under den aktuella tiden bär i olika grad ansvar för detta.

Stora delar av ett mycket rikt kulturarv i form av vacker, historisk och kulturellt värdefull arkitektur gick tragiskt nog förlorade i vårt land för alltid. Under de två nämnda decennierna revs hela 40 procent av de svenska städernas äldsta bostadsbestånd. Till exempel revs då över 700 byggnader i Stockholms innerstad, och i Norrköping revs över hälften av den dåvarande befintliga bebyggelsen. Andra mindre orter var inte heller förskonade; tvärtom rådde det en rivningshysteri över stora delar av landet som saknar motstycke i svensk historia. I värmländska Hagfors revs 80 procent av bostadsbeståndet, något som även skedde i sörmländska Katrineholm.

Olyckligt nog fortsätter rivningarna under 2020-talet. Exemplen på bekymmersamma rivningar är många. Sverigedemokraterna vill motverka den utvecklingen och i stället värna värdefull arkitektur och offentliga miljöer. Sveriges alla kommuner har ett ansvar för att bevara värdefull arkitektur och offentliga miljöer genom kommunpolitiska beslut, men likväl bör det klarläggas vad som kan göras på nationell nivå för att undvika fler rivningsvågor. Av det skälet föreslår Sverigedemokraterna en utredning om lagändringar och andra åtgärder för att undvika rivning av kulturhistoriskt värdefulla byggnader. Lärdomar bör då i synnerhet dras av den förödande rivningsvågen under 1960- och 1970-talen.

Nya nationella mål för arkitekturpolitiken

Propositionen Politik för gestaltad livsmiljö (prop. 2017/18:110) utgör i dag en samlad nationell inriktning för arkitektur, form och design. I samband med propositionen har ett övergripande nationellt mål, tillsammans med ett antal preciseringar, fastställts. Dessa är styrande för statens arbete på området och fungerar även som vägledning för kommuner och regioner.

Sverigedemokraterna bedömer att flera delar av den nuvarande målstrukturen ligger i linje med vår politik. Samtidigt finns det behov av att vidareutveckla inriktningen för att bättre svara mot de utmaningar som präglar dagens samhällsbyggande.

Vi ser särskilt ett behov av att tydligare betona långsiktighet i arkitekturpolitiken. Byggnader och offentliga miljöer ska utformas med ett perspektiv som sträcker sig över generationer, där kvalitet, hållbarhet och skönhetsvärden ges en central roll. Ett

nationellt mål med fokus på estetisk hållbarhet och tidlös gestaltning skulle bidra till att stärka denna inriktning.

Vidare finns det skäl att stärka den medborgerliga förankringen i arkitekturpolitiken. Flera undersökningar pekar på en återkommande diskrepans mellan vad många människor upplever som tilltalande och de uttryck som dominerar i nybyggnation. Mot denna bakgrund bör ett nationellt mål även tydliggöra vikten av att i högre grad beakta allmänhetens preferenser och erfarenheter i utformningen av våra gemensamma miljöer.

De nationella målen bör vara vägledande och stödjande, och samtidigt lämna utrymme för lokala anpassningar utifrån olika förutsättningar och behov i landets kommuner och regioner.

Enprocentsregeln

Enprocentsregeln behöver reformeras. Den bör varken vara en regel som, liksom i dag, alltför ofta sätts på undantag eller en tvingande regel. Skulle enprocentsregeln i stället utformas som en riktlinje skulle den bli mer ändamålsenlig. Sverigedemokraterna vill även utreda vilka direktiv som kan göra att enprocentsregeln bidrar till ökad estetisk hållbarhet i våra offentliga miljöer och till att dessa miljöer över tid upplevs som vackra och tilltalande av allmänheten. Syftet med enprocentsregeln skulle på så sätt kunna bli tydligare enligt vår mening.

Vi föreslår även att utredningen ska omfatta hur kommersiella exploatörer och byggherrar kan uppmanas att ta större kulturmiljöhänsyn och åläggas ett ökat ansvar för kulturmiljön. Vi menar att det finns fog för att se över möjligheterna att utveckla enprocentsregeln med en kulturmiljöklausul som ger såväl offentliga som kommersiella aktörer ett tydligare riktmärke för kulturhistorisk hänsyn. Även inrättandet av en kulturmiljöfond bör utredas i syfte att stimulera aktörer att ta ökad kulturhistorisk hänsyn och eftersträva en estetiskt hållbar gestaltning vid exploatering och nybyggnation i anslutning till kulturhistoriska miljöer. Vi är även öppna för andra, mer ändamålsenliga alternativ till enprocentsregeln. Frågan om ökad kulturmiljöhänsyn vid exploatering behandlas även i Sverigedemokraternas kommittémotion i ämnet. Syftet med enprocentsregeln skulle genom de ovan nämnda åtgärderna kunna bli tydligare enligt vår mening.

Motionens förslag visar att Sverigedemokraterna är beredda att utvärdera och föreslå nya kreativa lösningar för att Sverige ska få god arkitektur och offentliga miljöer som svenska folket vill ha och kan trivas i.

Nationell arkitekturpolicy

En nationell arkitekturpolicy ska tas fram med syftet att stärka och främja svensk, västerländsk och klassisk arkitektur i framtida byggande. Under de senaste decennierna har många nybyggnationer präglats av en modernistisk och likriktad utformning som ofta upplevs sakna lokal förankring och hänsyn till det kulturhistoriska sammanhanget. Samtidigt finns ett betydande folkligt intresse för traditionell arkitektur, stadsmiljöer och byggnader som harmonierar med sin omgivning.

En nationell arkitekturpolicy skulle kunna fungera som vägledning för kommuner, byggherrar och andra aktörer i planerings- och byggprocesser. Policyn bör betona vikten av tidlös gestaltning, omsorg om lokala byggnadstraditioner samt anpassning till befintliga stadsmiljöer och kulturmiljöer.

Det kommunala planmonopolet innebär att staten inte kan besluta över kommunernas huvuden om hur nybyggnationer ska utformas. Kommunerna har enligt plan- och bygglagstiftningen en långtgående rätt att själva avgöra frågor om markanvändning och bebyggelseutveckling. Av denna anledning är den nationella arkitekturpolicyn tänkt att vara vägledande. Genom rekommendationer, kunskapsstöd och nationella mål kan staten bidra till att fler kommuner tar större hänsyn till arkitektoniska värden, kulturhistorisk kontinuitet och medborgarnas preferenser vid planering av nya bostadsområden och offentliga miljöer.

Mattias Karlsson Bergman (SD)

Runar Filper (SD)

Mikael Strömberg (SD)

Emma Altenhammar (SD)